

γύρευα. "Υστερα μᾶς σείλανε στήν Παλαιστίνη. Κατατάχτηκα στρατιώτης. Μέ πρώτη εὐκαιρία παρουσιάστηκα ἐθελοντής γιά ὑπηρεσία μυστική στά νησιά, νά ἔμαι πάλι κοντά.

24 Ἐξιστορεῖ ἓνας μαθητευόμενος τυπογράφος

ἽΟ χειμῶνας αὐτός σάν νά ἔτανε ὁ τελευταῖος μου. ἽΗ πείνα, τό κρύο μου ἔχανε κόψει τά γόνατα ἐκεῖνο τό βράδι. Περπατοῦσα ἀπ' τό Βοτανικό καί ἐκεῖ στόν κήπο τοῦ Εὐαγγελισμοῦ κάθισα στό παγκάκι νά ξεκουρασθῶ. ἽΑφησα ἓνα κουτί μέ ρεβίθια πού κρατοῦσα καί κουκουλώθηκα μέ τό σακάκι μου γιά νά ζεσταθῶ. Θά ἔτανε περίπου τρεῖς τά ξημερώματα καί τά μάτια μου μισοκλείνανε ἀπό τή νύστα. ἽΕδωσα λίγο κουράγιο στόν ἑαυτό μου καί συνέχισα τό δρόμο γιά τό σπίτι. Τό κρύο ὅσο ἔδβαινα ἀπό τά ψηλά σπίτια γινότανε πιά δυνατό καί μου περνοῦσε τό σῶμα σάν νά μή φοροῦσα τίποτα. Στό δρόμο δέν ἔβρισκα ψυχή. Μόνο ὅταν μπῆκα στή γειτονιά μου συνάντησα δυό παιδιά γνωστά μου, πού γράφανε στόν τοῖχο τοῦ σχολείου κάτι συνθήματα. ἽΟ ἓνας ἀπ' αὐτούς μέ σίμωσε σάν νά ἔμουνα ὑποπτος καί μου λέει: «ἽΕσύ δέν πεινάς; ἽΕμεῖς ἐδῶ γράφουμε κάτι γιά ψωμί. Δέν πιστεύω νά εἶσαι, Μιχάλη, κανένας...» Τήν ἄφησε ἔτσι μισοτελειωμένη τή φράση του, ἔσως γιά νά καταλάβω περισσότερα ἀπ' ὅσα μπόρεσε νά μου πει. ἽἮτανε κι οἱ δυό συμμαθητές μου στό γυμνάσιο καί μου κακοφάνηκε ἔτσι πού μου μιλήσανε. Δέν εἶπα τίποτα καί μπῆκα στό σπίτι. ἽἮ μητέρα μου εἶχε χαμηλώσει τή λάμπα καί καθισμένη στόν καναπέ μέ περίμενε. Πεινοῦσα πολύ καί τό στόμα μου μύριζε. Πεινοῦσα· μά σέ ποιόν νά τό πῶ;

μήπως ἡ μητέρα δέν περίμενε ἀπό μένα; Ἔφησα τά ρεβίθια στό τραπέζι, ἔφαγα δύο κουταλιές καί πῆγα νά κοιμηθῶ. Τώρα τό μυαλό μου γυρίζει καί θολώνεται ἀπό σκέψεις. Δέν μπορῶ νά κοιμηθῶ. Θυμᾶμαι τά λόγια τοῦ συμμαθητῆ μου καί ταράζουμαι. Μήπως κι ἐγώ δέν πεινῶ; Ναί, μά σέ ποιόν νά τό πῶ; Αὐτός ὅμως τό λέει, τό γράφει σέ κάποιο ντουδάρι τῆς γειτονιᾶς. Αὔριο τό πρωί θά τό διαβάσει ὁ κόσμος, θά τό μάθει ἡ Ἀθήνα καί ἴσως κάτι νά γίνει. Τά μάτια μου κλείνανε σιγά-σιγά καί μέ πῆρε ὁ ὕπνος.

25 Ἐξιστορεῖ μιά οἰκοδιδασκάλισσα

Ὁ ἄντρας μου ἦτανε τότε φυλακή, τόν πήρανε ἀπ' τό σπίτι μας νύχτα, ἔτρεχα κι ἐγώ κι οἱ ἀδελφές μου μέρες νά μάθομε ποῦ τόν πήγανε, ἀπ' τήν Κομαντατούρ στά Τμήματα. Κάναμε μῆνες νά τόν ξαναδοῦμε.

Εἶχε ἀρχίσει κι ἡ πείνα. Ὅλος ὁ κόσμος πουλοῦσε μαύρη ἀγορά, γιά μιανῆς ἐβδομάδας ψωμί, γιά μιανῆς μέρας ὄσπρια ἔδινε ροῦχα, ἔπιπλα. Πουληθήκανε καί σπίτια χιλιάδες καί πολλοί κλέβανε. Ὁ ἀδελφός μου πούλησε κρυφά ὅσα βιβλία εἶχαμε στήν ἀποθήκη, οὔτε εἶδηση πήραμε, καλά βιβλία, μετά μιά μετακόμιση.

Δυό φίλες μου εἶπανε πώς ἕνας ἐργοστασιάρχης πολύ πλούσιος, χωρισμένος, ζητοῦσε κοπέλα γιά τά δυό του παιδιά. Μέ στείλανε στῆς ἀδελφῆς μου, σπίτι στρωμένο, ἐπιπλωμένο τοῦ παλιοῦ καιροῦ, συμφωνήσαμε καί μέ στείλανε ἀμέσως στό κτῆμα μέ τ' ἀμάξι τους. Τά παιδιά ἦταν 8 καί 4 χρονῶ. Πρωί-πρωί τήν ἄλλη μέρα εἶδα τό γάλα πού φορτώσανε σέ κάρα, κάτι μπιτόνια ψηλά, τά φορτώσανε γιά τούς Γερμανούς. Εἶδα καί τό βούτυρο μπάλες-μπάλες σάν ποδόσφαιρα, τό πουλούσανε χῶρια.

Ἐμεῖς πίναμε ἀπό μισό μπουκάλι γάλα. Πηγαίναμε πολλές φορές στό στάβλο, ἔπλενε ὁ σταβλίτης τό μαστάρι καί τ' ἄρμεγε γιά μᾶς. Τό πίναμε ζεστό. Κάθε ἄλλο φαγώσιμο κλειδωμένο. Μοῦ ἐμπιστεύτηκε ὁ κύριος ἐμένα τά κλειδιά λίγον καιρό. Μέσα φαγώσιμα ἐκλεκτά καί

ἄφθονα. Συχνά τρώγανε πάστες καί γλυκά ὁ πατέρας καί τά παιδιά, ἔμένα τίποτα. Μοῦ ἔδινε ὅ,τι ἔμενε στήν πιατέλα κι ἔλεγε: «Κλείδωσέ τα, δεσποινίς». Καί τά κλείδωνα.

Καμιά φορά βρίσκανε τρόπο ἐπισκέπτες, συγγενεῖς καί φίλοι, ἀνοίγανε τήν κλειδαριά, πέφτανε καί τρώγανε. Ἄλλες φορές ἦτανε καλεσμένοι, τούς σέρβιραν κανένα ὀλόκληρο μοσχάρι, ἔβλεπες νά τρῶνε λαίμαργα, νά μή σταματοῦνε, ἀναστενάζανε, φουσκώνανε. Μοῦ ἔτυχε νά μέ πάρουνε τά δάκρυα, θυμούμουνα τούς δικούς μου, δέν κατέβαινε μπουκιά καί μοῦ εἶπε ὕστερα ὁ κύριος θυμωμένος «μήπως καλύτερα νά τρώω χώρια . . .».

Ὅ,τι μπορούσα κι ἐγώ ἔκρυβα. Ὁ πατέρας ἀρρώστησε πρῶτος, πρήστηκε. Τόν εἶχα ἰδεῖ ἓνα βράδι πού εἶχα κατέβει κι ἔψαχνε σ' ἓνα σωρό σκουπίδια στή γωνιά τοῦ δρόμου, δέν τό ξεχνῶ. Τόν πήγαμε σέ νοσοκομεῖο — μέ πολλά παρακάλια. Κατέβαινα μιά-δυό φορές τήν ἑβδομάδα, 3 ὥρες πεζοπορία στά κλεφτά, μιά καλή μαγείρισα φύλαγε τά παιδιά τήν ὥρα τοῦ μεσημεριανοῦ ὕπνου, βαστοῦσα κανένα δεματάκι, ἐκεῖνος αὐτό περίμενε, ὅ,τι ἔβαζα μπροστά του τό καταβρόχθιζε. Ἄν ἔδινα κανέναν κεφτέ καί στό διπλανό κρεβάτι, κάκιωνε. Ποιός; ὁ πατέρας, ὁ πονόψυχος. Ἄργησα ὕστερα καμιά ἑβδομάδα, εἶχε βαρύνει μά στή στιγμή κατάπιε ὅ,τι τοῦ πῆγα, ντολμάδες, καί πληγούρι καί λίγο ψωμί κι ἓνα τσαμπί σταφύλι. Μοῦ εἶπε: «Σ' εὐχαριστῶ, μά δέν εἶμαι γιά ζωή». Καί τήν ἄλλη νύχτα πέθανε. Μέ εἰδοποιήσανε, κατέβηκα, τρέξαμε γιά κανένα γκαζοζέν καί φορτώσαμε τό φέρετρο. Πόσοι παίρνανε τούς νεκρούς στό Νεκροταφεῖο μέ χειράμαξες — κάναμε ὅ,τι ἔπρεπε. Τήν ἄλλη μέρα μοῦ ἔκανε ὁ κύριος παρατήρηση ὅτι δέν τοῦ εἶπα τίποτα. «Τί νά σᾶς πῶ . . .». Μοῦ ἔδινε ἀπό τότε καί κατέβαζα ταχτικά 2-3 κιλά γάλα τήν ἑβδομάδα. Ἡ μητέρα μου σώθηκε καί μερικοί μας γειτόνοι. Τόν ἄντρα μου τόν εἶχανε στεί-

λει σέ στρατόπεδο στή Λάρισα, πολύ δύσκολα καί ἀραιά ἢ ἐπικοινωνία μας.

Καμιά φορά τό γάλα τύχαινε νά ξινίσει, μάλιστα μέ τίς ζέστες, καί τό ἔστελνε ὁ κύριος τότε στό διπλανό μας χωριό. Ἐμεῖς πήραμε θάρρος λίγο-λίγο, ρίχναμε λεμόνι κρυφά, οἱ σταβλίτες τάχα δέ βλέπανε, τό γάλα ἔκοβε καί τό μοιράζανε. Ἦτανε φιλοξενούμενος κι ἕνας φοιτητής, προστατευόμενος τῆς κυρίας πού πρωτογνώρισα — μ' αὐτόν κουβεντιάσαμε, εἶχαμε συνεννόηση. Καί στόν ψηλό τοῖχο, ἕνα γύρο ἀπ' τό ἀγρόκτημα, βρέθηκε κάποιο χάλασμα, ἐκεῖ τά παιδιά τοῦ χωριοῦ κάθε μεσημεράκι ζεμένα, τούς ρίχναμε ὅ,τι μπορούσαμε. Τίς μέρες μάλιστα πού τά κάρρα φέρνανε τροφές γιά τίς ἀγελάδες, διάφορα κτηνοτροφικά, κοκκινογούλια (τά φέρνανε ἀπ' τή Θεσσαλία οἱ Γερμανοί), ὅσην ὥρα ξεφορτώνανε, τά παιδιά περιμένανε, ἀρπάχνανε τά πεσμένα.

Κλέδαμε κι ἔμεῖς ἀπ' τίς ἀνοιχτές ἀποθῆκες, ὕστερα εἶχαμε συνεννόηση καί τά πετούσαμε ἀπ' τόν τοῖχο. Τά ψήναμε στή χόβολη.

26 Ἐγραψε μιά νέα νησιώτισσα χήρα

Στό σαράντα ἕνα εἶχαμε ἕνα παιδάκι πού ἄρχισε νά τρώει ψωμάκι, νά τοῦ κάνω κάνα κουλουράκι, γιά ν' ἀρχίσει νά τρώει, γιατί τόσο τό ἀγαπούσαμε τό ἀγαπημένο μας τό ἀγοράκι, πού τό μεγαλώσαμε ὅλο μέ λιχουδιά καί ἀπάνω πού αἰσθάνθηκε τοῦ ψωμιοῦ τή γλύκα τό χάσαμε.

Ἦρθαν οἱ Γερμανοί. Ποῦ νά βρῶ πιά ψωμί, πού μπροστά ἀπό εἴκοσι δύο μέρες ὁ καλός μου ὁ μακαρίτης εἶχε φύγει ἕνα ταξιδάκι καί μέ εἶπε: «Νά πάρεις ἕνα σακί ἀλεύρι». Ἀλλά ἐγώ δέν πῆγα νά τό πάρω καί σέ δυό-τρεις μέρες, τά εἶχανε κρύψει ὅλα. Δέν βρισκόταν μπουκιά πιά.

Ἐφθασε ὁ μακαρίτης καί μ' ἐρωτᾷ: «Πῆρες τό ἀλεύρι;» Εἶπα: «Ὁχι, περιμένω νά τό πάρεις ἐσύ». Ἀναστέναξε καί μοῦ λέγει: «Βρέ γυναίκα μου, δέν πῆρες, δέν εἶδες τί γίνεται;» «Τί γίνεται;» τοῦ λέγω. «Χάθηκε τό ψωμί, μεγάλες πείνες θά ἔχομε». Πῆρε τό παιδί μας, τό φίλησε κι ἀναστέναξε ὁ καημένος καί ἔφυγε στή Χώρα.

Φρόντισε καί βρῆκε ἕνα σακί κουραμάνες καί 85 ὀκάδες ἀλεύρι καί μέ λέγει: «Ἄκου κοπέλα μου, μέ αὐτά θά περάσομε λίγο καιρό καί πάλι θά φροντίσω». Τοῦ λέγω: «Μόνο ἐμεῖς θά φᾶμε; Πρέπει νά δώσομε καί στούς δικούς μας ὅλους ἀπό μιά κουραμάνα». Καί κεῖνος ὁ καημένος μέ λέει: «Δῶσε, Τασούλα, ἀλλά ἕνα πρέπει νά σκεφθοῦμε, πώς τό παιδί μας εἶναι μικρό καί δέν κατα-

λαβαίνει, καί ὅταν μᾶς ζητήσῃ ψωμί τί θά τό κάνομε; Πάντως ἐγώ θά φροντίσω νά μάθω πῶς θά πάγῃ ἡ κατάσταση». Λοιπόν τά πράματα ἀγρίεψαν πολύ, ἐγώ δέν τόν ἄφηνα νά πάῃ μακριά, μόνο σέ διάφορα χωριά κοντά μας, μαζί μέ τόν πατέρα του. Ὅ,τι βρῖσκαν ἔφερναν, ρόδια, κυδώνια, σύκα, κρομμύδια, λίγο στάρι, λίγα φασόλια, λίγο κριθάρι, ὅ,τι μπορούσαν φέρναν, ὄχι μόνο γιά τό δικό μας σπίτι, γιά ὅλα τά δικά μας σπίτια καί γιά ξένα. Ὅ,τι μπορούσε ἔκανε. Ἐπειτα οἱ Γερμανοί κλείσαν τή θάλασσα, ὕστερα ἄρχισαν νά κάνουν κατάσχεση καΐκια, βάρκες, φελούκες. Μόλις ἔφθασε κι ὁ μακαρίτης ἀπό ἴνα μικρό ταξιδάκι, ἔβγαλε ὅ,τι πράγμα εἶχαν καί ἀμέσως οἱ Γερμανοί κατάσχεσαν τόν Ἅγιο Νικόλα. Κι ἔτσι δέν ὑπῆρχε πιά ἐλπίδα νά δουλέψουν στή θάλασσα οἱ θαλασσινοί. Τότε ὁ καλός μου δούλευε στή σφριά, ὅ,τι δουλειά καί ἄν ἤβρισκε, ἔτρεχε μέ τά πόδια του στό ἓνα χωριό καί στό ἄλλο. Ὅ,τι μπορούσε ἔκανε γιά νά ζήσομε. Πήγαινε στή θάλασσα κρυφά, σκότωνε ψάρια κι ἔπεφτε κολυμπώντας καί τά μάζευε καί τά ἔβαζε στόν τουρβά κι ἐρχόταν ὅλος χαρά καί φώναζε: «Ἐλα, Δημητράκη μου· ἔλα, κοπέλα μου· σᾶς ἔφερα φρέσκα ψάρια». Χώριζε γιά τούς δικούς μας, κάναμε φαῖ, τρώγαμε, ἔτσι περνούσαμε τίς δύσκολες στιγμές. Καλά ἦταν κι ἔτσι. Ἄλλά δυστυχῶς, σέ λίγο καιρό, κάθε χιλιόμετρο Γερμανοί καί Γκεσταπίτες, δικοί μας καί προδότες, κι ἔτσι δέν μπορούσε νά πάῃ στή θάλασσα νά μᾶς φέρει ψάρια. Ποῦ νά βρεῖ πιά καί τί νά ταῖσομε τό παιδί μας, ἀκόμα καί τό γάλα χάθηκε.

Τό κρύψαν γιά τόν ἑαυτό τους ὅποιος εἶχε. Κάπου-κάπου βρῖσκαμε λίγο, ἀλλά ποῦ νά φθάσει. Ἐτσι ἀναγκάστηκε ὁ καημένος νά πάῃ ν' ἀγοράσῃ μιά κατσίκα. Ἄλλά ποῦ νά τήν βρεῖ. Δέν τίς πουλοῦσαν, καί ἄν κανένας πουλοῦσε, τήν πουλοῦσε πολύ ἀκριβά. Μά εἶχαμε ἀνάγκη γιά τό παιδί μας. Καί ὁ καημένος τήν ἀγόρασε

καί τήν ἔφερε σπίτι. Ὁ γιός μας πιά μεγάλη χαρά. Ἡ κατσίκα σιγά-σιγά συνήθισε, πήγαινε στή βοσκή. Ἦθελε νά φύγει τό βράδι καί νά ῥθει τό πρωί νά τήν ἀρμέξομε. Νά βαστᾶ ὁ Δημητράκης μέσα σ' ἓνα πιατάκι ὅ,τι βρισκόταν μέσα στό σπίτι, καλαμπόκι, κριθάρι, νά τήν ταΐζει πρωί καί βράδι. Ὅταν τήν ταΐζε ἔφευγε στή βοσκή ἀμέσως καί ὁ Δημητράκης ἔπινε κι ἐκεῖνος τό γάλα του. Αὐτό γινόταν κάθε μέρα, καί ὁ μακαρίτης ἦταν ἡσυχος πού εἶχε τό παιδί μας τό γάλα του κάθε μέρα καί ἐκεῖνος ἔτρεχε ἐδῶ κι ἐκεῖ κι ἔφερενε ὅ,τι μπορούσε. Ὅχι στή θάλασσα, στήν ξηρά, γιατί δέν ἐπέτρεπαν. Γιά ἐλιές καί γιά λάδι, εἶχαμε μέσα στό σπίτι. Κάστανά καί κρέας πάντοτε ἔφερενε μέσα στό σπίτι ὁ μακαρίτης. Ἦτανε πολύ ἄξιος. Μόνο σιτάρι γιά ψωμί δέν μπορούσε νά βρεῖ. Καί τό παιδί μας φώναζε ὅλη τήν ὥρα: «Μαμά, ψωμάκι· μπαμπά, πίτα». Καί ἔκλαιγε. Ἐμᾶς μᾶς ἔπαιρνε τήν ψυχή μας. Καί πήγαινε ὁ καημένος τρεχάτος νά βρεῖ μιά φέτα ἀπ' τήν κουμπάρα μας. Καί αὐτή ὅταν εἶχε τοῦ ἔδινε, τό ἔφερενε καί ὁ Δημητράκης πηδοῦσε ἀπό τή χαρά του. Ἔτσι περνοῦσε ὁ καιρός.

Μιά μέρα, ἐκεῖ πού καθόταν καί σκεφτόταν πώς εἶχε μεγαλώσει στή θάλασσα καί δέν μπορούσε νά πάει νά δουλέψει στή θάλασσα πιά, κάποιος ἦρθε καί τόν φώναξε νά κατέβει γρήγορα στό λιμάνι, μαζί μέ τόν μπατζανάκη του. Ἀμέσως καί οἱ δύο πήγαν στό λιμάνι. Ἐκεῖ ἦτανε Γερμανοί. Τούς φώναξαν λοιπόν καί τούς εἶπαν νά τούς δώσουν μιά βάρκα καί τορπίλα, καί δύο Γερμανοί μαζί, νά ψαρεύουν καί νά παρακολουθοῦν καί ὅ,τι βλέπουν νά τό λένε. «Καί θά σᾶς πληρώνομε καί θά σᾶς δίνομε θροφή, ψωμί γιά τά σπίτια σας, κι ἔτσι δέν θά πεινᾶτε». Τούς εἶπαν πολλά γιά νά τούς ξεμυαλίσουν, ἀλλά ἐκεῖνοι ἀρνήθηκαν καί εἶπαν πώς δέν ξέρουν νά ψαρέψουν οὔτε τορπίλα νά ρίξουν. Καί λένε στό συχωρεμένο: «Λέτε ψέματα, ἐμεῖς ρωτήσαμε καί μᾶς εἶπαν

πώς εἶσαι ὁ καλύτερος θαλασσινός ἐδῶ πέρα». Καί εἶπαν πάλι οἱ δικοί μας: «Ἐμεῖς εἶμαστε θαλασσινοί, τό ξέρετε, γιά κάνα ταξίδι, δέν ξέρομε ὅμως νά ψαρεύομε». Καί ἔτσι ἔφυγαν. Καί εἶπαν καί οἱ δικοί μας: «Καλύτερα νά πεθάνομε οἰκογενειακῶς ὅλοι ἀπό τήν πείνα παρά νά γίνομε προδότες. Ποτές δέν θά γίνει αὐτό. Νά πεθάνομε, νά πεθάνομε», φώναξαν και δέν ξαναμίλησαν.

Σέ δύο μέρες πάλι τούς φώναξαν, ἀλλά ἄδικα, δέν πῆγαν. Πήρανε λοιπόν ἕναν φίλο τοῦ συχωρεμένου μαζί τους οἱ Γερμανοί, κι αὐτός πολύ καλός θαλασσινός. Ἄλλά δέν ἔδινε σημασία τί θά πεῖ ὁ καθένας καί πῆγε καί δούλευε μαζί μέ τούς Γερμανούς, ἀλλά δέν ἦταν κακός ἄνθρωπος νά σπιγιονάρει. Ὅταν οἱ Γερμανοί ἔφευγαν στή Μυτιλήνη καμιά βδομάδα καί πάλι γύριζαν, ἐκεῖνος ἔπιανε ψάρια καί τούς ἔστελνε. Ὅταν ἔβρισκε εὐκαιρία καί φεῦγαν οἱ Γερμανοί, ἔπαιρνε τό συχωρεμένο μαζί του καί δούλευαν. Καί ὅταν γύριζαν στό λιμάνι ἔβγαινε ὁ μακαρίτης πολύ πιό μακριά, γιά νά μήν τόν δεῖ κανένα μάτι κακό καί τόν σπιγιονάρουν. Εἶχανε τέτοια φιλία πού περνούσανε καλύτερα ἀπό ἀδέλφια. Καί ἔτσι ἔφερνε ψάρια μπόλικά γιά ὅλους μας, προπάντων γιά τό παιδί μας, πού δέν βρισκόνταν τίποτα, καί ἔτσι εἶχαμε τό γιγλό καί τά ψάρια. Τρεῖς, τέσσερες μέρες τήν ἐβδομάδα, δούλευε ὁ μακαρίτης στή θάλασσα μέ τό φίλο του. Μόλις ἔφθαναν οἱ Γερμανοί δέν κατέβαινε καθόλου στή θάλασσα. Συνήθως δούλευαν τό ἀπόγεμα καί τό πρωί.

Μιά μέρα σηκώθηκε ὁ συχωρεμένος πολύ πρωί καί ἔφυγε στή δουλειά του. Πέρασε μισή ὥρα πού ἔφυγε καί ἀκούω νά φωνάζει ἡ κατσικούλα, ἔτσι λυπητερά σάν ἄνθρωπος, ἐγώ κοιμόμουνα μέ τό παιδί μου. Ἄμέσως πετάχτηκα νά δῶ γιατί φωνάζει. Κατεβαίνω κάτω καί τήν βλέπω μπροστά στήν πόρτα ξαπλωμένη καί φώναζε σάν νά μέ ζητοῦσε βοήθεια νά τήν γλιτώσω. Ἦρθαν ἐκεῖ οἱ γειτόνοι, τήν κάναν διάφορα γιατρικά καί τήν πότι-

σαν. Ἄλλά δυστυχῶς εἶχε φάγει ἀμπελοδατραχοί καί δέν γλίτωνε. Εἶχα καί τόν Δημητράκη μου νά βαστᾶ ἓνα πιατάκι μέ λίγα φασόλια μέσα καί νά κάθεται δίπλα της καί νά λέγει: «Φάγε μπέ, σήκω ἄπάνω». Καί ἔκλαιγε. Μά ἐκείνη ἤ καημένη ψόφησε σέ καμιά ὥρα. Καί ἔτσι δέν εἶχαμε γάλα πιά γιά τό παιδί μας. Μά ἦταν τόσο καλό καί λογικό τό ἀγαπημένο μας παιδί πού δέν μᾶς ξαναεἶπε τίποτα γιά γάλα. Ξυπνοῦσε τό πρωί καί ὅ,τι τοῦ εἶχα ἐτοιμάσει τό ἔτρωγε καί δέν παραπονιόταν νά μᾶς πεῖ τίποτα γιά γάλα. Ἦταν σάν ἀγγελούδι, δέν ἦταν καί μεγάλο παιδί, ἦταν δυόμισι ἐτῶν ἀλλά φαινόταν γιά τεσσάρων ἐτῶν, μιλοῦσε πολύ καθαρά καί σάν μεγάλο παιδί. Μίλησε ἀπό ἑπτὰ μηνῶν. Μιλοῦσε τόσο γλυκά πού σοῦ ἔπαιρνε τήν καρδιά σου. Γι' αὐτό καί ὁ πατέρας του τό ἀγαποῦσε σάν τρελός καί ἔτρεχε δεξιά κι ἀριστερά νά μή μείνει νηστικό. Τά μάγουλά του ἦταν σάν τά ρόδια καί ἄσπρο σάν τό χιόνι. Τά ματάκια του καστανά σκοῦρα πολύ ὁμορφα. Ἄλλά τό δυστύχημα ἦταν πού μᾶς ἀκολούθησε ὁ θάνατος. Δυό-τρεῖς μῆνες μετά τό ἐπεισόδιο αὐτό, πήγαινε ὁ μακαρίτης στή δουλειά του, ἐρχόταν μετά, ἔπαιζε μέ τό παιδί μας, ἦταν θεοῦ χαρά μέσα στό σπίτι μας. Εἶχαμε μόνο τήν πείνα ὅπου περνούσαμε. Τέλος, σ' αὐτό τό ἀναμεταξύ, μᾶς ἦρθε ἡ εἶδηση πώς σκοτώθηκε στήν πιστοχώρηση, πού ἦρθαν οἱ Γερμανοί, ὁ ἀδελφός τοῦ ἀντροῦ μου, ἄπάνω στήν Ἄλβανία. Σκεφθεῖτε, λοιπόν, τί πίκρα πήραμε. Ἦταν δίδυμοι μέ τόν ἄντρα μου καί ἦταν κι ἐκεῖνος πολύ καλός.

Τέλος, πέρασε κι αὐτό καί βαδίζαμε στήν ἴδια ζωή καί χειρότερη γίνεται ἡ κατάσταση. Ὁ κόσμος πρήζεται και πεθαίνει μέσ στους δρόμους, μαζεύοντας χόρτα νά πᾶν στό σπίτι τους. Δέν ἀντέχουν πιά ἀπό τήν μεγάλη πείνα, πού δέν βρίσκοταν τίποτα. Καί ἄλλη μιά μεγάλη λύπη ἔδερνε τόν φτωχό κοσμάκη, ἡ γύμνια. Ἦταν μέ κάτι ἡξώρρουχα πολύ ψιλά καί παλιά χωρίς νά φοροῦν

ἠσώρρουχα καί ἀξιόλυτοι. Καί γι' αὐτό πέθαιναν κάθε μέρα. Εἶχαμε πλούσιοι πού εἶχαν διπλά καί τριπλά, ἀλλά πού νά βγάλουν νά δώσουν ἕνα ροῦχο σέ ἕνα φτωχό. Νομίζανε πώς θά ζήσουνε μέ τά βουνά γενικῶς ὅλοι οἱ πλούσιοι — ἔχει καί πολλοί καλοί ἀλλά ἔχει καί πολλοί σκληροί, πού εἶχαν ἀποθήκες γεμάτες καί δέν δίνανε τίποτα.

Τέλος ὁ μακαρίτης, εἶπαμε, πήγαινε στή θάλασσα καί ἔφερε ψάρια. Ἄλλά τό παιδί μᾶς ἔλεγε κάθε λίγο: «Μαμά, θά μᾶς φέρει ψωμί ὁ μπαμπάς μου τώρα πού θά ῥθει, μαμά;» Καί ἐγώ μέ παῖρναν τά δάκρυα καί τοῦ ἔλεγα: «Ναί, παιδί μου, θά σέ φέρει ὅταν βρεῖ». Ἄναστενάζε καί μόλις ἐρχόταν τόν ρωτοῦσε: «Μπαμπά, ἔφερεις ψωμάκι;» Μά ἐκεῖνος δέν μπορούσε νά ἀπαντήσῃ, χλώμιαζε σάν τό κερί καί τά μάτια του ἄστραφταν ἀπό δάκρυα. Τό ἔπαιρνε στήν ἀγκαλιά του, ἔπαιρνε καί ψάρια ἀπ' αὐτά πού ἦτανε νά φᾶμε καί πήγαινε ἐκεῖ πού ἤξερε πώς εἶχαν ψωμί, τά ἔδινε καί ζητοῦσε μιά φέτα, καί τό παιδί τρελαινόταν ἀπ' τή χαρά του. Ἔτσι λοιπόν περνούσαμε, πότε βρίσκαμε, πότε δέ βρίσκαμε. Μιά μέρα λοιπόν εἶχε πάρει πολλά κάστανα καί τά εἶχαμε σάν ψωμί. Πότε τά τρώγαμε ὠμά, πότε τά βράζαμε καί τά τρώγαμε, ὅπως τά κουκιά μέ πολύ λάδι, καί πολλές φορές ἄψητα. Ἄλλά εἶχαμε καί μεγάλη γλωσσοφαγιά ἀπό τόν κόσμο: «Νά, ὁ Χαράλαμπος τρέχει καί φέρνει». Καί ἕνα ἀπόγεμα μέ ζήτησε τό παιδί μου κάστανα, τοῦ ἔδωκα, καί κάθισε στό μαγκάλι καί τά ἔψησε. Ὡς πού νά ῥθει ὁ μπαμπάς του ἦταν πολύ καλά, μιά χαρά, τό τραγουδοῦσα καί χόρευε. Ἦρθε καί ὁ συχωρεμένος καί μᾶς ἄκουσε πού διασκεδάσαμε καί ἐνθουσιάστηκε πού μᾶς ἤβρε τόσο χαρούμενοι καί φώναξε ἀπ' ἔξω: «Νά ζήσετε χίλια χρόνια, μάνα καί γιός, νά σᾶς καμαρώνω». Μόλις ἄκουσε ὁ Δημητράκης μου τή φωνή τοῦ πατέρα του ἔτρεξε ἀμέσως στήν πόρτα καί τόν ἀγκάλιασε, τόν φιλοῦσε,

τόν χείδευε, τόν σκούπιζε τόν ιδρώτα του μέ τό μανδίλι του, τόν έβαλε μαξιλάρι νά καθίσει δίπλα στό τζάκι πού άναβε ή φωτιά, έβγαλε έπειτα κάτι κάστανα από τήν τσέπη του και τά πρόσφερε στόν μπαμπά. Έκεϊνος λοιπόν ξετρελαμένος από τή χαρά του πού τόν περιποιήθηκε τόσο ό γιός του, τόν πήρε στήν άγκαλιά του και τόν τραγουδοῦσε. Έτσι πέρασε ή ώρα. Έπειτα τό έβαλα και έφαγε και σέ λίγο τό έβαλα νά κοιμηθεϊ. Μας φίλησε και κοιμήθηκε χαρούμενο.

Τό πρωί ξύπνησε ό μακαρίτης για νά φύγει στή δουλειά. Σηκώθηκα κι έγώ και έβρασα μερικά κάστανα για νά πάρει μαζί και έβαλε νά φάγει λίγα. Ξύπνησε πάλι τό παιδί μας αυτή τή στιγμή, ήρθε κοντά μας και μας φίλησε. Έμεϊς τό ρωτήσαμε: «Θέλεις, Δημητράκη, λίγο γάλα νά πιεις;» Κι έκεϊνο μας λέει: «Θέλω και κάστανα». Έμεϊς του δώσαμε ένα κουπάκι γάλα και λίγα κάστανα σέ ένα πιατάκι. Έκεϊνο έκανε πώς πίνει λίγο γάλα, έπειτα δέν τό ήθελε, τό πήρε στά χεράκια του και δίνει τό μισό στόν μπαμπά του και τ' άλλο μισό σέ μένα, και έλεγε: «Μπαμπά, θά μέ φέρεις ψάρια, νά πάμε τήν γιαγιά, τήν νονά μου, τό θεϊο Χρήστο και τήν θεία μου». Έκεϊνος τό χείδευε και του έλεγε: «Θά σέ φέρω, Δημητράκη μου». «Μπαμπά, νά πάμε και στόν παπουλή μου ψάρια, νά φάγει κι έκεϊνος». Αυτά ειπε και μας φίλησε και πήγε νά κοιμηθεϊ. Τό σκέπασα λοιπόν νά κοιμηθεϊ. Δέν πέρασαν πέντε λεπτά, ό μπαμπάς του ήταν στήν πόρτα νά φύγει. Μέ έλεγε καλό βράδι, άκούμε τότε τό παιδί νά φωνάζει «μαμά». Τρέξαμε άμέσως κοντά του και έκανε λίγο έμετό και πλάγιασε πάλι. Ό μπαμπάς του έφυγε στή δουλειά και μου ειπε νά τό προσέξω, νά μήν φάει τίποτα, νά καθίσει ξαπλωμένο. Του έκανα ό,τι ήξερα γιατρικά για τόν έμετό. Τό παιδί καθόταν ξαπλωμένο και έγώ έβαλα νά συγυρίσω, γιατί ήταν παραμονή του Αγίου Δημήτρη και έόρταζε ό Δημητράκης. Και του

ἔλεγα: «Νά καθίσεις, παιδί μου, στά ζεστά σήμερα, νά εἶσαι καλά αὔριο πού εἶναι ἡ ἑορτή σου». Ἐγώ εἶχα τελειώσει ὅλες τίς δουλειές. Ἐπειτα ἀναψα πολλή φωτιά στό τζάκι καί μετά τό πῆρα τό παιδί μου στήν ἀγκαλιά μου, κάθισα δίπλα στό τζάκι γιά νά ζεσταθεῖ τό παιδάκι μου, γιατί μοῦ φάνηκε παγωμένο, καί τό χάιδενα καί τό ρωτοῦσα: «Τί θέλεις, Δημητράκη μου; Πού πονεῖς, παιδί μου;» Καί αὐτό μέ ἔλεγε πώς πονοῦσε ἡ ψυχούλα του καί μέ ζητοῦσε νερό ὀλοένα. Δέν ἤθελε τίποτα ἄλλο, μόνο νερό, μέ ἔδειχνε μέ τό χέρι του τή στάμνα, μά ἐγώ ἔκανα πώς τοῦ δίνω νερό καί τοῦ ἔδινα γιατρικό, μά ἐκεῖνο τό καταλάβαινε καί μοῦ ἔλεγε: «Δέν εἶναι νερό, μαμά». Μά ἐγώ τοῦ ἄλλαζα ὀμιλία νά ξεχάσει τό νερό. Αὐτή τή στιγμή χτύπησε ἡ πόρτα. Εἶχε στείλει ὁ μακαρίτης ψάρια τρεῖς ὀκάδες. Ὁ Δημητράκης εἶδε πού ἔστειλε τά ψάρια καί δέν ἤρθε ὁ μπαμπάς του καί ἄρχισε νά κλαίει καί νά τόν ζητεῖ. Ἐγώ ἤμουν μοναχή καί δέν ἤξερα τί μοῦ ἔτρεχε. Οἱ δικοί μου ὅλοι ἦταν στίς ἐλιές. Ὁ μακαρίτης συνήθως ἐρχόταν κατά τίς δέκα ἡ ὥρα, αὐτή τήν ἡμέρα — ἡ κακή μας τύχη. — τοῦ βγῆκε μιά δουλειά νά καθίσει μέχρι τό βράδι. Δέν γύρισα νά δῶ τίποτα, δέν εἶχα τή δύναμη νά κάνω φαῖ, μόνο τό παιδί μου κρατοῦσα στήν ἀγκαλιά μου, καί ἐκεῖνο μέ ἔλεγε: «Θέλω, μαμά, νά ῥθουν ὅλοι». Καί τό ρωτοῦσα: «Ποιοί, παιδί μου;» «Νά, μαμά, ὁ μπαμπάς μου, ἡ γιαγιά, ὁ θεῖος Χρηστος, ἡ νονά μου, ἡ θεία Πιπίνα, ὁ παππούς, ἡ θεία Ἐφροδίτη». Καί ἐγώ τοῦ ἔλεγα: «Τώρα θά ῥθοῦν παιδί μου καί θά σοῦ φέρουν πράματα». Καί τό χάιδενα. Αὐτή τή στιγμή, τό βλέπω καί νεκρώνεται στά χέρια μου. Ἐγώ τρελάθηκα, ἔβαλα φωνές καί μαζεύτηκε ὅλη ἡ γειτονιά. Ἀμέσως πῆγαν νά φωνάξουν τό μακαρίτη, ἴσως προλάβομε νά πᾶμε τό παιδί στό γιατρό. Συνῆλθε πάλι τό παιδί μου, βέβαια ἀπό τίς φωνές καί ἀπό τά τριψίματα. Τό σπίτι μου γεμάτο ξένοι, κανένας δικός μου, ἤμου-

να σέ ξένο χωριό καί δέν καταλάβαινα πώς τό παιδί μου θά τό χάσω καί ὄλο ρωτοῦσα: «Πῶς σᾶς φαίνεται τό παιδί μου;» Καί ὄλοι μ' ἔλεγαν: «Τίποτα δέν ἔχει, θά τοῦ περάσει, μόνο πρέπει νά τό κοινωνήσει ὁ παπάς, νά δεῖς, ἀμέσως θά γίνει καλά». Καί ὁ ἕνας μέ τόν ἄλλον γνεφόταν πώς τό παιδί δέν ἔχει ζωή. Σέ λίγο ἔφθασε ὁ μπαμπάς του, μόλις ἄκουσε τίς φωνές ἀπ' ἔξω τοῦ φάνηκε πώς εἶχε πεθάνει τό παιδί του καί λιποθύμησε. Ἐγώ δέν πῆρα εἶδηση. Τόν συνέφεραν λοιπόν καί μπῆκε μέσα μέ μεγάλη καρδιά. Τό πρόσωπό του ἦταν κερένιο. Πηγαίνει στό παιδί, τό παίρνει στήν ἀγκαλιά του καί τό ρωτοῦσε: «Τί ἔχεις, Δημητράκη μου;» Καί τό παιδί δέ φαινόταν αὐτή τή στιγμή καθόλου σάν ἄρρωστο, μόνο γελοῦσε καί τοῦ ἔλεγε. «Νά, ἦ γιαγιά ἀνάβει τό φούρνο, θέλω πίτα, μπαμπά». Καί τ' ἄκουσε ἡ κουμπάρα μας καί ἦλθε ἀμέσως καί τοῦ ἔφερε μιά φέτα ψωμί, τό ἔδωσε στά χεράκια του καί εἶπε: «Εὐχαριστῶ». Τήν φίλησε, μέ χαρά κρατοῦσε τό ψωμί στά χεράκια του. Σέ πέντε λεπτά μᾶς τό ἔδωσε καί μᾶς εἶπε νά τό κρύψομε. Τέλος φεύγομε γιά τό γιατρό μέ τά πόδια. Τό σήκωνε τό παιδί στήν ἀγκαλιά του.

Δέν περπατήσαμε πόση ὥρα καί ἔγειρε τό κεφαλάκι του στόν ὤμο τοῦ πατέρα του. Μᾶς φάνηκε πώς ἤθελε νά κοιμηθεῖ. Δέν ξέραμε καί οἱ δύο μας. Ἐμεῖς τρέχαμε ὅσο μπορούσαμε γιά νά πᾶμε στό γιατρό, μά ἐκεῖνο, τήν ὥρα πού ἔγειρε τό κεφαλάκι του καί ἔκλεισε τά ματάκια του, ξεψύχησε σάν ἕνα πουλάκι. Μά ἐμεῖς δέν τό καταλάβαμε, μᾶς φάνηκε πώς λιποθύμησε καί δέν ξέραμε τί νά κάνομε μέσα στό δρόμο. Γυρίσαμε πίσω στό σπίτι σάν τρελοί καί τό ξαπλώσαμε στό κρεβατάκι πεθαμένο. Τό ἔμαθαν ὄλοι οἱ δικοί καί ἦρθαν. Καθίσαμε ἀπό πάνω του ὄλη τή νύχτα μέ δάκρυα καί στεναγμούς καί ἀνήμερα στήν ἑορτή του τό κηδέψαμε. Μᾶς ἄφησε μεγάλη πίκρα, νομίζαμε πώς χάθηκε ὁ κόσμος ἀπό μπροστά μας, ἔσθη-

σε τό σπίτι μας, ἔφυγε τό λουλούδι μας, ἡ παρηγοριά μας, πού ξεχνούσαμε ὅλες μας τίς πίκρες. Ἐνα τέτοιο παιδί, πῶς νά τό ξεχάσεις; Πῶς νά ξεχάσομε πού μᾶς ζητοῦσε ψωμί καί δέν εἶχαμε νά τοῦ δώσομε. Ἡ καρδιά μας καίεται κάθε στιγμή πού τό θυμόμαστε. Τέλος ἔτσι ἤθελε ὁ Θεός.

Ὁ μακαρίτης τώρα σκέπτεται τί νά κάνει. Πέρασε ἕνας μήνας, δέν ἔφυγε πολλές ὥρες ἀπό τό σπίτι. Ἐκανε γρήγορα-γρήγορα ὅ,τι ἦταν γιά νά κάνει καί γύριζε στό σπίτι καί μέ λάτρευε σάν παιδί, δέν ἤξερε τί νά μέ κάνει ἀπό τόν φόβο του μήν πάθω τίποτα. Ἐπειτα σκέφτηκε νά πάει ν' ἀγοράσει μιὰ βάρκα πολύ μεγάλη γιά νά κάνει ταξίδια καί νά φέρνει θροφή στό σπίτι καί σιτάρι. Μέ χαιρέτησε λοιπόν καί μέ τήν καρδιά καμένη ἔφυγε. Γύριζε λοιπόν δύο ἐβδομάδες, μά πού νά βρεῖ, πού δέ βρισκόταν οὔτε φελούκα. Γύριζε ἀπό χωριό σέ χωριό. Τά πόδια του εἶχαν μείνει μέσ στό δρόμο. Τελευταίως, τοῦ εἶπαν πῶς κάπου βρίσκεται ἕνα καϊκι σπασμένο χρόνια. Ἦτανε μόνο ὁ σκελετός. Μά ἐκεῖνος ἀποφάσισε νά πάγει νά τό πάρει. Πῆγε καί τό ἀγόρασε πολύ ἀκριβά. Ἐπειτα γιά νά τό φέρει στό δικό μας τό χωριό τό σκάφος αὐτό, τό ἐρείπιο, τό ἔβαλε σ' ἕνα κάρο καί τό ἔφερε. Ἐπειτα ἀγόρασε ἀπάνω στό βουνό πεῦκα γιά νά κόψει. Ὅταν ἄρχιζαν καί τά ἔκοβαν, ποιός νά τά κουβαλήσει στό λιμάνι, πού δέν βρίσκονταν ζῶα. Τά περισσότερα εἶχαν ψοφήσει, τά δέ ἄλλα τά εἶχαν πάρει οἱ Γερμανοί γιά ἀγγαρεία, κατάσχεση. Λοιπόν, τά κουβαλοῦσε ὁ μακαρίτης μαζί μέ τόν μπατζανάκη του τόν Χρῆστο. Ἐπειτα πῆρε μάστορα, τόν τάιζε καί τόν πλήρωνε. Φαντασθεῖτε λοιπόν τί ὑπέφερε αὐτός ὁ ἄνθρωπος μέχρι νά τελειώσει. Ἐπῆγαν ὀκτασόσιες ὀκάδες λάδι, χωριστά ἄλλα ἔξοδα. Μόνο πίκρες πῆρε πολλές καί κούραση, δέν πρόλαβε νά χαρεῖ τίποτα. Ἐπιτέλους τέλειωσε. Τώρα πανιά, σκοινιά, μέ τί κόπο νά βρεθοῦν πάλι αὐτά; Τρέ-

ξαν από δῶ, τρέξαν από κεῖ, τά ἤβραν, κι ἔτσι τέλειωσαν ὅλα καί τήν ρίζαν στή θάλασσα. Καί ἔτσι πῆγε ὁ μακαρίτης καί ἔβγαλε ἄδεια ταξιδιού από τούς Γερμανούς. Καί ἕνα ὠραῖο ἀπόγευμα φόρτωσε μέ ἕναν πού εἶχε λάδια καί ἔφυγε στό ταξίδι. Σέ εἴκοσι μέρες ἐπέστρεψαν μέ διάφορα θροφίματα. Ἔτσι περνούσε ἕνα διάστημα καί ἔφευγε πάλι στό ταξίδι. Ἐκανε καί ὀκτώ μέρες σέ ταξίδι καί δύο μῆνες καί ἕνα μήνα. Σέ ἕνα τόν πιάσαν οἱ Γερμανοί καί πῆραν ὅλα τά λάδια, γιατί εἶχε παραπάνω λάδι. Ἐνα δοχεῖο τόν ἔδωκαν γιά νά πάγει στόν προορισμό του.

Τέλος, τό δυστύχημα πού χάθηκαν τά λάδια δέν μᾶς φάνηκε τίποτα, γιατί γύρισε γρήγορα στό σπίτι του καί σέ δύο βδομάδες ἔφυγε πάλι στό ταξίδι καί γύρισε σέ ὀκτώ μέρες πίσω κατενθουσιασμένος πού γλίτωσε ἀπό τέτοιες φουρτούνες. Δέν δείλιαζε τό μάτι του ὅσο καί φουρτούνα νά εἶχε.

Ἐμεῖς περνούσαμε πολύ καλά, μόνο τό παιδί μας συλλογιζόμαστε κάθε στιγμή καί καιγόταν ἡ καρδιά μας. Πέθανε καί ἡ καημένη ἡ γιαγιά του καί δέν βρέθηκε ἕνα παιδί της, ἀπό τά ὀκτώ παιδιά πού εἶχε, στήν τελευταία της στιγμή. Ἡ μητέρα μου ἦταν σίς ἐλιές, τ' ἄλλα παιδιά της, ἄλλα πέθαναν καί ἄλλα χαθῆκαν στόν τούρκικο στρατό. Ἡ καημένη ἡ γιαγιά μου πολύ τυραννίστηκε μέ τή μητέρα μου γιά νά μᾶς μεγαλώσει τά ὀρφανά, πού χάθηκε ὁ πατέρας μου στόν τούρκικο στρατό, καί δέν εἶχαμε κανέναν νά μᾶς δώσει ἕνα ποτήρι νερό. Μόνο ἡ ἀδελφούλα μου ἡ Μαλάμα ἦταν στό προσκέφαλό της πού ξεψύχησε, καί φώναξε ὅλα της τά παιδιά, ἄλλά δυστυχῶς ἔκλεισε τά μάτια της χωρίς νά δεῖ κανένα παιδί της.

Τέλος — ἀρχίζω πάλι νά σᾶς τελειώνω τήν ἱστορία μου— ὁ Θεός μᾶς ἔδωκε ἕνα κοριτσάκι στό '43, στίς 16 Φεβρουαρίου γέννησα καί ὁ μακαρίτης ἔφυγε στίς 18 καί

μέ ἄφησε παραγγελία πώς θά γυρίσει γρήγορα, σέ εἴκοσι μέρες τό πολύ. Ἐφυγε γεμάτος χαρά πού μᾶς ἔδωσε ὁ Θεός ἓνα παιδάκι νά ξεχάσουμε τόν καημό μας, καί μέ λέγει: «Θά φέρω, Τασούλα μου, πολλά πράματα γιά νά μή στερηθεῖς ἐσύ καί στερηθεῖ καί τό παιδί μας». Πάλι μᾶς ἀνεσπίαστηκε καί ἔφυγε. Ἐγώ μετροῦσα τίς μέρες. Πέρασαν εἴκοσι μέρες καί ἀκόμα δέν ἦλθε. Ἐγώ ἔκανα ὑπομονή. Πόσο μᾶς τρόμαζαν οἱ φουρτουῖνες. Ἡ ἀδελφή μου ἔμενε μαζί μου στό σπίτι, γιατί τήν εἶχε τέτοια παραγγελία ἀφήσει ὁ μακαρίτης νά μήν μέ ἀφήσει μονάχη. Οἱ μέρες περνοῦσαν ὀλοένα καί πού νά φανεῖ. Ὅταν ἔγιναν σαράντα πέντε μέρες, ἐγώ ἄρχισα νά κλαίω καί νά ὀδύρομαι, γιατί εἶχε πολλές φουρτουῖνες καί ὁ νοῦς μου πήγαινε μήν ἔπαθε τίποτα στή θάλασσα. Ἡ ἀδελφή μου καί ἡ μητέρα μου ὀμιλοῦσαν κρυφά, νά μήν πάρω εἶδηση καί στεναχωρηθῶ καί κοπεῖ τό γάλα μου καί δέν ἔχει νά φάει τό παιδί μου. Ἀλλά ὅταν εἶδαν πώς ἐγώ παραδερνόμουνα μέρα νύχτα ἀναγκάστηκαν νά μοῦ τό ποῦνε. Μοῦ λένε: «Νά μήν κλαῖς καί μᾶς ἔστειλε εἶδηση ὁ Χαράλαμπος πώς καθυστέρησε ἀπό τίς πολλές φουρτουῖνες καί ἄν δέν περάσουν δέν ἀποφασίζει νά ῥθει». Ἐγώ τό πίστεψα, δέν τό πίστεψα, ἀλλά λίγο ἡσύχασα. Πέρασαν πάλι δεκαπέντε ἡμέρες καί ἓνα βράδι, ἡ ὥρα ὀκτώ —δέν ἦταν κανένας στό σπίτι μου, ἦμουν μέ τό παιδί μου καί τοῦ τραγουδοῦσα— ἄξαφνα ἀκούω νά χτυποῦν τήν πόρτα μου. Ἀνοίγω λοιπόν καί βλέπω κάτι δικοί μας καί δύο Γερμανοί. Τούς ρωτῶ: «Τί θέλετε;» Καί μέ λένε: «Θέλομε κάτι φωτογραφίες τοῦ ἀντροῦ σου». Δέν εἶχαν τελειώσει ἀκόμα καί τούς ρωτοῦσα καί ὅπου ἔβλεπαν φωτογραφία τήν παῖρναν. Ἐγώ ἄρχισα τά κλάματα καί τούς ρωτοῦσα καί τούς παρακαλοῦσα θερμά: «Μήπως τόν βρήκατε πνιγμένο, πέστε μου νά μάθω, δέν ξέρω πού βρίσκεται τόσον καιρό». Αὐτοί δέν μοῦ ἀπαντοῦσαν, μόνο, ὅταν μέ εἶδαν πού θρηνοῦσα ἔτσι, μέ

λένε: «Μήν κλαῖς καί εἶναι στή Λῆμνο καί θά ῥθει σέ κανένα μήνα». Αὐτά εἶπαν καί ἔφυγαν. Ἐγώ πιά, δέν ξέρω, ἤμουνα σάν τρελή καί ὄλοι οἱ δικοί μου ἦταν σάν τά μῆλα τά μαραμένα, δέν μπορούσαν νά κάνουν τίποτα νά τόν βοηθήσουν.

Ἔτσι περνοῦσε ὁ καιρός. Καί πῶς περνοῦσε μέσα στά ξένα καί μέσα στή φυλακή, καί μέ τά τόσα κρύα, τά τόσα χιόνια — θυμοῦστε, ἀγαπητοί μου ἀναγνώστες, τό '43 τί παγωνιές ἔκανε, ἀξέχαστες μου ἔμειναν γιατί ἦταν γιά μένα δυστυχισμένος χρόνος. Γιά τόν ἄνδρα μου ἀκόμη πιά δυστυχισμένος, μέσα στή φυλακή. Ὁ καιρός περνοῦσε καί καμιά εἶδηση νά πάρομε ἀπό τόν ἄνδρα μου. Ποιόν νά ρωτήσεις νά μάθεις, πού δέν ὑπῆρχε βοήθεια. Οἱ Γερμανοί σκότωναν ἀβέρτα. Πόσα σπιτάκια εἶχαν κλείσει, πόσες οἰκογένειες εἶχαν σβῆσει, τί μαρτύρια εἶδε ὁ κοσμάκης καί ἀκόμη βλέπομε. Πέρασαν ἕξι μῆνες καί ἕνα ἀπόγεμα ἦρθε ὁ γαμπρός μου καί μέ λέγει: «Τασία, σέ ἔφερα νέα, ἦρθε ὁ Χαράλαμπος στή Χώρα καί ἔστειλε εἶδηση νά πᾶμε». Κλάματα, χαρές, φωνές. Ἀμέσως ἐτοιμαστήκαμε ὅ,τι μπορούσαμε καί σηκωθήκαμε, νύχτα μέ τό φανάρι νά κατεβοῦμε. Ὅταν φθάσαμε στόν ἴσιο δρόμο, κρύψαμε σ' ἕνα καφεενδάκι τό φανάρι, γιατί δέν ἠπῆτρεπαν φῶς. Τώρα περπατοῦμε ὀλοένα. Φθάσαμε σ' ἕνα μέρος πού τό λένε Κακοπερέα. Ἐκεῖ μᾶς εἶχαν πει πῶς φύλαγαν κλέφτες καί ὅποιον τυχόν τόν λήστευαν ὅ,τι εἶχε. Ἡ μητέρα μου δέν τό καλοῦσε, ἐγώ ὅμως πού τό εἶχα ἀκούσει ἄρχισα νά τρέμω καί νά κρατῶ τή μητέρα μου καλά ἀπό τό χέρι. Καί ξιπόλυτες νά μήν ἀκούονται τά βήματα, ἐν τέλει περάσαμε καί δέν πάθαμε τίποτα. Φθάσαμε στά συρματοπλέγματα πού εἶχαν κλείσει τό δρόμο καί φύλαγαν σκοποί. Καθίσαμε πάλι μέ δάκρυα στά μάτια νά ῥθει ἡ ὥρα ν' ἀνοίξουν οἱ Γερμανοί.

Τέλος ἀνοιξαν, εἶδαν τίς ταυτότητες καί περάσαμε.

Φθάσαμε στή Μυτιλήνη, ρωτοῦμε πού τούς ἔχουν φυλακή, μᾶς εἶπαν στό διδασκαλεῖο. Φθάσαμε καί στό διδασκαλεῖο. Φύλαγαν σκοποί. Μᾶς ρώτησαν: «Τί θέλετε;» Καί τούς εἶπαμε: «Θέλουμε τόν Χ. . .». Τόν φώναξαν καί ἀπό μακριά τόν εἶδαμε, μέσα ἀπό τά συρματοπλέγματα. Δέ μᾶς ἐπέτρεπαν νά πᾶμε πιό κοντά. Δώσαμε ὅ,τι κρατούσαμε καί φύγαμε, μέ καημένη τήν καρδιά. Τά πόδια μας ἔτρεμαν ὡς πού νά φθάσομε στό χωριό. Μέ τοῦ Θεοῦ τή δύναμη φθάσαμε. Ἦρθαν δικοί καί ξένοι νά μάθουν. Μά τί νά μάθουν, πού δέν μπορέσαμε νά μιλήσομε, μόνο κοιταχθήκαμε καί κεῖνος μᾶς ρώτησε τί κάνομε, κι ἐμεῖς τό ἴδιο καί φύγαμε.

Ἢταν πέρασαν πέντε μέρες, πῆρα πάλι τήν μητέρα μου καί πῆγα. Ἢταν φθάσαμε ἐκεῖ κοντά, τόν εἶδα ἀπό μακριά στήν αὐλή, καί ἄλλα πολλά παιδιά, καί τούς εἶχαν οἱ Γερμανοί καί σκάβουν. Ἢγώ ἀπό τή χαρά μου τόν φώναξα καί ἐκεῖνος μέ ἄκουσε, γύρισε καί μέ εἶδε, καί ὥσπου νά φθάσω κοντά του ἐκεῖνος ἔκανε ὀπισθεν, δίχως νά γυρίσει, ἐρχόταν πρὸς τήν πόρτα, τόν εἶδαν οἱ Γερμανοί καί τόν μάλωσαν. Ἢγώ ἤμουν μακριά ἀπ' τήν πόρτα. Τά βήματά τους μόλις ἄκουσα, ἔτρεξα καί τούς λέγω: «Ἢγώ εἶμαι ἡ γυναίκα του». Τόν ρώτησαν: «Τί σοῦ εἶναι;» Καί εἶπε: «Γυναίκα μου». Τότε τούς παρακάλεσα ἐγώ καί ἐκεῖνος, καί τόν ἄφησαν νά καθίσει κοντά μας νά μιλήσομε. Εἶπαμε διάφορα, μέ φόβο, γιατί ὁ σκοπός ἦταν κοντά μας. Μόνο τόν ρώτησα κρυφά: «Πῶς περνᾶτε, σᾶς ταῖζουν καλά;» Καί μέ ἀπάντησε: «Ἢκουσε, Τασούλα μου, ἐδῶ μήτε τρῶς μήτε χορταίνεις, μήτε ζεῖς μήτε πεθαίνεις». Κατάλαβα ὅτι κακοπερνοῦσαν. Τέλος χαιρετιστήκαμε καί φύγαμε χωρίς νά μπορέσει νά πεί τίποτα, τί τράβηξε στή Λῆμνο. Ἢ καιρός περνοῦσε. Οἱ Γερμανοί τούς συνήθιζαν καί στέλναν φυλακισμένοι σέ διάφορες δουλειές. Ἢλλοι σχίζαν ξύλα, ἄλλοι κόβαν δένδρα, ἄλλοι κατέβαιναν νά ψωνίσουν. Τόν Χαράλαμ-

πο τόν στέλναν μέ τό καΐκι νά τό φορτώσουν κρυφά. Τόν πλήρωσαν. Ἔτσι ἔκανε ὅταν ἔβρισκε εὐκαιρία. Καί ὅταν πήγαινα, ἀντί νά τόν πάγω, μέ ἔδινε ἐκεῖνος.

Τέλος, ἐγώ πάλι σηκώθηκα νά πάω στή φυλακή νά τόν δοῦμε πάλι. Μιλήσαμε ἀπό τά σύρματα, καί ὅταν ἦρθε ἡ ὥρα νά φύγομε, δέν φύγαμε. Πήγαμε κρυφά ἀπό τό ἄλλο μέρος, πού εἶχαν κάτι τέλια καί ἀνέβηκε ὁ συχωρεμένος καί καθίσαμε. Τά εἶπαμε ὅλα. Μέ διηγήθηκε πῶς τόν πιάσανε. Ὅταν ἔφυγε στό ταξίδι, εἶχε πάρει μαζί του δύο συντρόφοι καί εἶχαν καί αὐτοί λάδι καί ἐλιές γιά νά ἀνταλλάξουν. Μά ὁ συχωρεμένος δέν ἤξερε πῶς ὁ Παναγιώτης εἶχε ἡμερολόγιο μαζί του καί ἔγραφε ποῦ στεκόταν καί ἀπό ποῦ περνοῦσαν καί ἔτσι ἦταν ἡσυχος τό πῶς θά μιλήσει μέ τούς Γερμανούς. Φθάσαν στή Λημνο ὑπερα ἀπό τόσες φουρτουῖνες. Ἐβγαλε ὁ μακαρίτης τά λάδια, τά παραπάνω πού εἶχαν γιά νά μήν τά δοῦνε οἱ Γερμανοί, γιατί δέν ἐπέτρεπαν παραπάνω λάδι. Τότε κατέβηκαν οἱ Γερμανοί καί εἶδαν τί λάδια εἶχε, ἐξέτασαν καλά καί τόν εἶπαν: «Εἶσαι ἐλεύθερος νά φορτώσεις νά φύγεις». Γρήγορα-γρήγορα ὁ μακαρίτης ἔδινε τά λάδια καί ἔπαιρνε θροφίματα καί τά φόρτωνε. Κόντευε νά τελειώσει. Καί νά, πηγαίνει ὁ διερμηνέας καί τοῦ ζητεῖ δύο δοχεῖα λάδι. Τί ἤθελε νά κάνει ὁ καημένος, τοῦ τά ἔδωσε γιατί φοβήθηκε. Δέν πέρασε πολλή ὥρα καί ξανά κατέβηκε. Πηγαίνει πάλι καί τοῦ ζητᾶ δύο δοχεῖα καί τοῦ λέγει: «Ἄν δέν μοῦ τά δώσεις, θά σέ κάψω». Ὁ μακαρίτης ἡσυχος, γιατί εἶχαν κατεβεῖ οἱ Γερμανοί καί κάναν ἔρευνα καί ἤξερε πῶς δέν εἶχε φόβο, δέν ἤξερε καί γιά τό μερολόγιο πού εἶχε αὐτός μέσα στή βαλίτσα. Αὐτός ὅμως ὁ διερμηνέας ὁ κακοῦργος, ὅταν εἶδε πῶς δέν τοῦ δίνει τό λάδι, ἀμέσως πηγαίνει καί φωνάζει τούς Γερμανούς καί τούς λέει: «Δέν κάναμε καλά ἔρευνα, ἔχει μιά βαλίτσα μέσα στή βάρκα καί δέν ἀνοίξαμε νά δοῦμε». Ἀμέσως μπαίνουν μέσα στό αὐτοκίνητο καί κατε-

Γερμανούς ἐκεῖ μέσα. Καί αὐτή τοῦ τά ἔδωκε. Δέν μπορῶ νά σᾶς διηγηθῶ τί καλότατη γυναίκα ἦταν. Εἶχε ἀγαπήσει πολύ τόν Χαράλαμπο, πού τόν ἄκουγε νά κλαίγει. Πότε-πότε σάν παιδί καί πήγαινε ἀπό μιά τρύπα καί τόν ὀμιλοῦσε, τόν ἔδινε μέ ἓνα κουτάλι νερό καί τόν παρηγοροῦσε. Μά ἐκεῖνος δέν παρηγοριόταν. Τόν εἶχαν πει πώς θά τόν τουφεκίσουν καί ἔλεγε: «Ἄς ἔβλεπα τή γυναίκα μου καί τό παιδί μου καί ἔπειτα ἄς μέ σκοτώναν. Ἄλλά δέ θά τούς ξαναδῶ». Αὐτά ἔλεγε καί πάλιν ἔδινε κουράγιο στόν ἑαυτό του.

Τέλος πήγαν πάλι νά τόν δείρουν καί νά τόν τυραννᾶνε. Τότες πιά δέν βάσταξε καί τούς εἶπε: «Σκοτῶστε με καί μή μέ τυραννᾶτε σάν τό Χριστό δίχως αἰτία».

Τά πράγματα σφίξανε πιά πολύ. Τόν κατηγορήσαν πώς πέρασε στήν Τουρκία κάτι Ἑγγλέζοι, πού τούς εἶχαν νά τούς τουφεκίσουν καί δέν τούς βρίσκουν. Οἱ παιδεῖες χειροτέρεψαν, φαντασθεῖτε λοιπόν τί περνοῦσε αὐτός. Καί ἔλεγε: «Νά ἔρθει ἐκεῖνος πού μέ εἶδε νά μαρτυρήσει μπροστά μου». Καί οἱ Γερμανοί μῆνες ὀκτώ προσπαθοῦσαν νά βροῦνε τόν ἄνθρωπο πού τόν εἶδε, ἀλλά δέν μπόρεσαν. Σάν πέρασαν ὀκτώ μῆνες, τούς φέρανε στό νησί καί ἐκεῖ καθίσαν τρεῖς μῆνες, μέ τήν ἰδέα νά τόν τουφεκίσουν.

Σᾶς εἶπα καί προηγουμένως, πώς πήγαινα φυλακή καί ποτές δέν μέ εἶπε πώς θά τόν σκοτώσουν, μόνο μου ἔλεγε πώς «θά περάσει ὁ καιρός καί θά βγοῦμε, Τασούλα μου». Καί ὅταν τόν ἔλεγα «ἄντε νά φύγω» ἀνέβαινε στήν ταράτσα — ἦταν πολύ μεγάλη ἡ ταράτσα — λοιπόν περπατοῦσα ἐγώ νά φύγω, περπατοῦσε καί κεῖνος, μέχρι πού ἔβρισκε τέρμα στήν ταράτσα καί μέ ἔλεγε μέ δακρυσμένα μάτια. «Κοπέλα μου, τελείωσε ὁ δρόμος καί ἔτσι τελείωσε καί ἡ συντροφιά πού σοῦ ἔκανα». Μᾶς ἔλεγε καλή νύχτα καί φεύγαμε μέ τή μητέρα μου. Ἐκεῖνος μᾶς ἔβλεπε μέχρι πού χανόμαστε.

Πέρασε πάλι λίγος καιρός και πήρα τή μητέρα μου να πάμε να τόν δοῦμε. Όταν φθάσαμε ἐκεῖ, δέν ἦταν ὁ μακαρίτης, τόν εἶχαν στείλει σέ μιά δουλειά οἱ Γερμανοί. Βρήκαμε κάποιον ἄλλον φυλακισμένον και μιλῆσαμε ὥσπου να ῥθει και αὐτός. Λοιπόν μᾶς εἶπε πώς «τόν Χαράλαμπο θά τόν τουφεκίσουν. Οὔτε τρώει, οὔτε κοιμᾶται. Ἐπόψε πολύ ἄσχημα πέρασε τή νύχτα. Μόνο ἓνα θά σᾶς παρακαλέσω, να μήν τοῦ πεῖτε πώς σᾶς τό εἶπα ἐγώ. Μόνο να κάνετε κουράγιο να τρέξετε, ἴσως τόν γλιτώσετε».

Ἐμεῖς, ὅταν τό ἀκούσαμε, μαραθήκαμε. Ἐγώ ἄρχισα να κλαίγω. Τότε τόν εἶδα να ἔρχεται και μᾶς λέγει: «Γιά ὄνομα, να μήν καταλάβει πώς σᾶς τό ἔπα ἐγώ, θά φύγω ἀπό κοντά σας, για να μήν ἀντιληφθεῖ». Μόλις λοιπόν μᾶς εἶδε ἦρθε κοντά μας, μέ γέλια και μέ χάδευε. Και του λέγω: «Πότε θά γλιτώσεις ἀπό δῶ να ῥθεις στό σπίτι σου, πού φωνάζει κάθε ὥρα ἡ κορούλα σου “ἔλα, μπαμπά”». Τότε τόν πήραν τά δάκρυα και πάλι προσπαθοῦσε να μήν ἀντιληφτοῦμε ἐμεῖς. Τότες, τόν εἶπα ἐγώ: «Ἄκου, Χαράλαμπε, θά πάω μέ τήν μητέρα μου στό Κισταμπό, να παρακαλέσω τό Γερμανό να μέ πεῖ πότε θά βγεῖς». Μόλις τό ἀκουσε ἔγινε σάν το κερὶ και μέ λέγει: «Γιά τό θεό, δέν θέλω να πᾶς σ’ αὐτήν τήν πόρτα, ἄς πάει κανένας ἄλλος, ὄχι ἐσύ». Σπαρταροῦσε και φώναζε να μήν πάω. Και ἐγώ τοῦ εἶπα: «Μήν κάνεις ἔτσι, ἡσύχασε και θά πάγω μέ τήν μητέρα μου». Ἄμέσως φύγαμε στό Κισταμπό και ἐκεῖνος ἔμεινε μαραμένος και μᾶς κοίταζε μέχρι πού χαθήκαμε. Τέλος φθάσαμε. Χτυπῶ τήν πόρτα και μᾶς ἀνοιξε ἓνας Γερμανός. Ἡ μητέρα μου ἦ καημένη ἔτρεμε ἀπό τό φόβο της και δέν μιλοῦσε καθόλου. Ἐγώ ὅμως μέ μεγάλη προσοχή και μέ μεγάλη λύπη τόν παρακάλεσα θερμά και τόν ρώτησα: «Τί θά γίνει αὐτός ὁ ἄνθρωπος μέσα στή φυλακή; χωρίς να ξέρω πότε θά βγεῖ, και τί εἶναι ἡ κατηγορία του, και μέ εἶπαν πώς

θά τόν τουφεκίσετε;» Ὁ Γερμανός δέν μέ ἀπαντοῦσε καθόλου, μόνο μέ πρόσεχε τί τοῦ ἔλεγα καί ἤξερε καλά τά ἑλληνικά. Καί μέ φάνηκε γιά μιά στιγμή, πώς πήγαιναν χαμένα τά λόγια μου, γιατί ἔβλεπα πώς δέν μοῦ ἀπαντοῦσε καί μέ ἤρθαν κάτι νευρικά κλάματα καί δέν ἤξερα τί τόν ἔλεγα, πού δέν μπορῶ τώρα νά σᾶς τά διηγηθῶ, καί πώς τόν παρακαλοῦσα. Ὁ Γερμανός, σάν μέ εἶδε ἔτσι νά κλαίγω καί νά τόν παρακαλῶ, σηκώθηκε ἀμέσως ἀπό τό κάθισμά του καί ἤρθε κοντά μου καί μοῦ λέγει: «Μήν κλαῖς καί κατάλαβα μέ αὐτά πού μοῦ εἶπες πώς εἶναι καλός ἄνθρωπος καί τόν γνωρίζω καλά. Προφορικῶς λοιπόν σέ δίνω τό λόγο μου νά ῥθεις τήν Τετάρτη νά σέ πῶ, γιατί τώρα δέν μπορῶ νά σέ πῶ βέβαια τήν ἀλήθεια, γιατί περιμένομε ἓνα χαρτί ἀπό τήν Λήμνο καί κάτι ὑπογραφές καί τότες θά βγεῖ ἡ ἀπόφαση τί θά γίνει. Πάντως ἔχω τήν ἰδέα σέ εἴκοσι μέρες πώς θά βγοῦνε, καί μέινετε ἤσυχη».

Τότες ἐγώ τόν εὐχαρίστησα. Τόν χαιρετήσαμε καί φύγαμε μέ τή μητέρα μου.

Ὁ δρόμος πού περπατούσαμε ἦταν τρεῖς ὥρες τό πρωί καί τρεῖς ὥρες τό βράδι. Πολλές φορές γινόνταν καί παραπάνω οἱ ὥρες, γιατί δέν εἶχαμε τήν δύναμη νά περπατοῦμε. Τέλος φθάσαμε στό Χαράλαμπο, πού μᾶς περίμενε μέ ἀγωνία τί θά τόν ποῦμε. Ἐγώ γελαστή τόν λέγω: «Μέ εἶπαν πώς θά βγεῖτε σέ εἴκοσι μέρες». Καί μέ λέγει: «Ἀλήθεια μοῦ τό λές;» «Ναί», λέγω, «ἀλήθεια». Τότε γέμισαν τά μάτια του δάκρυα καί ἓνα βαρῦ ἀναστεναγμό ἔβγαλε καί λέγει: «Ἄς ἐλπίσομε πώς θά γλιτώσομε ἀπό τ' ἀγαρηνά τά χέρια». Ἡ ὥρα πέρασε καί τόν ἀποχαιρετήσαμε καί φύγαμε πάλι στό χωριό μέ ἐλπίδες. Μόλις φθάσαμε, ἤρθαν πάλι δικοί καί ξένοι καί ρωτοῦσαν τά νέα. Ἐμεῖς εἶπαμε ὅ,τι μᾶς εἶπαν. Μά κανένας δέν πίστεψε πώς θά βγοῦνε, γιατί οἱ Γερμανοί σκότωναν ἀδέρτα. Πόσα σπιτάκια ἔκλεισαν, πόσες μάνες καί γυ-

ναϊκες μαυροφόρεςαν, πόσες όλόκληρες οίκογένειες έσβησαν από τούς προδότες πού έγιναν ένα μέ τούς Γερμανούς και πηγαίναμε και παρακαλούσαμε άνθρωποι πού δέν τούς λέγαμε καλημέρα. Όχι γιατί ήταν φτωχοί, έμεις είμαστε ακόμα πιο φτωχοί, αλλά αυτοί δέν είχαν καμιά αξία, γιατί γινόνταν προδότες.

Τέλος αυτά δέν τελειώνουν. Οί μέρες πέρασαν. Πήρα πάλι τήν μητέρα μου και πήγα στη Μυτιλήνη κατευτείας στό Κισταμπό. Μας ήπέτρεψαν και περάσαμε και βρήκαμε τό Γερμανό και μέ δάκρυα στά μάτια τόν παρακάλεσα και τόν είπα: «Μας είχες πει να έρθομε τήν Παρασκευή για τόν άντρα μου». Μου λέει: «Μάλιστα, τό θυμάμαι. Μείνετε ήσυχη, τά χαρτιά ήρθανε και είναι εντάξει. Εντός σέ δεκαπέντε μέρες, θά είναι στό σπίτι. Νά ξέρετε, μαντάμ, πώς έμεις δε φταιγομε, έσεις μας λέτε, έμεις δέν ξέρομε τί είναι ο ένας και ο άλλος». Εγώ αυτή τή στιγμή δέν ήθελα να του απαντήσω.

Τώρα πάμε στό Χαράλαμπο και λέμε τίς καλές ειδήσεις. Εκείνος πέταξε από τή χαρά του και έδωσε ειδηση και στα άλλα τά δυό παιδιά πού ήταν μαζί του. Χάρηκαν αλλά κρυφά γιατί δέν τό καλοπίστευαν πώς θά τούς βγάλουν. «Ή ώρα ήρθε, Χαράλαμπε, και πρέπει να φύγομε». Τόν χαιρετήσαμε θερμά και φύγαμε. Και πάλι φώναξε: «Τασούλα, ακου, τώρα πρέπει να περάσουν δεκαπέντε μέρες, και όταν δέν έρθω, τότες να ρθειτε». Καληνυχτήσαμε και φύγαμε. Φθάσαμε στό χωριό και πάλι τά ίδια, να μας ρωτοῦνε τί νέα μάθαμε. Τούς είπαμε: «Θά τούς βγάλουν σε δεκαπέντε μέρες». Τώρα μετροῦμε τίς μέρες. Οί μέρες πέρασαν, έγιναν δεκαπέντε και ή μέρα βράδιασε και δέν φάνηκε και απελπιστήκαμε. Πήγαμε και πλαγιάσαμε γιατί δέν είχαμε όρεξη να ανοίξομε τό στόμα μας να μιλήσομε από τήν πίκρα μας. Δέν πέρασε μισή ώρα και ακοῦμε να χτυποῦν τήν πόρτα. Τρέχω και ανοίγω και βλέπω τόν Χαράλαμπο μου να μπαίνει

μέσα. Ἐγὼ ἔβαλα φωνές ἀπὸ τῆ χαρὰ μου καὶ ἀπὸ τὴν συγκίνηση. Τρέξαν ὅλοι, οἱ δικοί μας καὶ ξένοι, τὸν φιλοῦσαν, τὸν ἀγκάλιαζαν. Ἐκεῖνος ἔλεγε: «Ἀφήστε με νὰ δῶ τὸ παιδί μου, πού ἔχω νὰ τὸ δῶ ἀπὸ τὴν ἡμέρα πού γεννήθηκε». Εἶχε γίνει μεγάλο, φώναζε πιά «μπαμπά». Ἐκεῖνος πιά ὅταν τὸ εἶδε τρελάθηκε ἀπὸ τῆ χαρὰ του καὶ ἔλεγε: «Δόξα σοι ὁ Θεός, πού γλίτωσα μέσα ἀπὸ τῆ φωτιά καὶ ἦρθα στή γυναίκα μου καὶ στό παιδί μου. Τώρα νὰ εἶμαι γερός καὶ μή σᾶς νοιάζει, θά δουλέψω καὶ θά διορθωθοῦν ὅλα». Τέλος, διαλύσαμε τὴν φασαρία γρήγορα, γιατί φοβόμαστε, καὶ πῆγε ὁ καθένας νὰ ἡσυχάσει. Δέν ἦταν νὰ δεῖτε τὴν παλικάριά του καὶ τὴν νιότη του. Ποῦ νὰ βάλει ὁ νοῦς μας πῶς ἀπὸ τίς παιδεῖες καὶ τὸ ξύλο εἶχαν πάθει τὰ νεφρά του. Ἀλλά δέν φαινόταν πῶς εἶχε τίποτα. Τὸν ρωτοῦσα νὰ μέ πει, μά δέν μέ ἔλεγε τίποτα νὰ μή μέ στεναχωρέσει, τόσο πολύ μέ ἀγαποῦσε καὶ τόση ἀδυναμία εἶχε ἀπάνω μου, πού μέ ἔβλεπε πού εἶχα γίνει πτώμα ἀπὸ τὴν πίκρα μου πού ἦταν φυλακή καὶ φοβόταν μὴν πάθω τίποτα. Καὶ τῶντι, ἐγὼ δέν ἔπαθα. Ἦταν τῆς τύχης μου νὰ ζήσω νὰ πάρω ὅλες τίς πίκρες.

Τώρα ἄρχισε νὰ δουλεύει, ὄχι στή θάλασσα, στή στεριά, διάφορες δουλειές. Ἦταν πολύ ἄξιος. Τὸ σπίτι μου ἦταν γεμάτο χαρὰ καὶ εὐτυχία, ὄχι ἀπὸ πλούτη, ἀπὸ τὴν καλοσύνη του. Περνούσαμε τόσο ἀγαπημένα πού μᾶς ζήλευε ὁ κόσμος. Ὅταν γύριζε ἀπὸ τῆ δουλειά στό σπίτι ἦταν πάντοτε μέ τὰ γέλια του καὶ μέ τραγούδια. Οἱ δικοί μου τὸν ἀγαποῦσαν, ἐγὼ τὸν καμάρωνα κρυφά καὶ φανερά.

Εἶχαμε λίγες ἐλιές νὰ μαζέψομε καὶ πῆγαινε ἐκεῖνος μέ τίς ἀδελφές μου καὶ μέ τὴν μητέρα μου καὶ μέ τὸν μπατζανάκη, ἦταν πολύ ἀγαπημένοι κι ἔτσι τίς μάζεψαν καὶ τελείωσαν. Ἐμένα δέν μέ ἄφηναν νὰ πάγω ἔξω, γιατί εἶχα καὶ τὸ παιδί. Τέλος μαζεύτηκαν καὶ αὐτές. Πῆγε

ἔπειτα καί τις ἄλεσε. Πῆρε λίγο λάδι γιά τό σπίτι του καί λίγο γιά τόν πατέρα του, τό ἄλλο τό πῆραν οἱ Γερμανοί. Τοῦ ἔδωκαν ζάχαρη καί ἀλεύρι καί φακή καί φασόλια. Τότες πῆρε τά μισά καί τά πῆγε στόν πατέρα του. Καί νά ξέρετε αὐτά τά σήκωσε στόν ὦμο του καί τά πῆγε, γιατί δέν ὑπῆρχε συγκοινωνία. Ἡ ταλαιπωρία του ἦταν μεγάλη. Ἐπειτα γύρισε καί ἔφερε τό ἀλεύρι. Ἦταν 45 ὀκάδες καί τά σήκωνε. Μόλις ἔφθασε στό χωριό, βγαῖναν καί τόν βλέπαν καί ἔλεγαν: «Χριστός καί Παναγία, πῶς τ' ἀνέβασε ἀπ' αὐτόν τόν ἀνήφορο. Ἀδειανοί ἀνεβαίνομε καί πεθαίνομε, ἐκεῖνος νομίζεις πῶς σηκώνει πούπουλα. Τί ἄξιος πού εἶναι, οἱ δικοί μας εἶναι μισή μερίδα, καί ὅταν ἔρθουν κουρασμένοι. δέν μπορούμε νά τούς μιλήσουμε, ἐνῶ ὁ Χαράλαμπος ὅσο κουρασμένος κι ἂν εἶναι μπαίνει μέ τά γέλια του. Γι' αὐτό ἡ γυναίκα του τόν καμαρώνει. Καί ὅλο τό σόι της». Λοιπόν ἡ κουμπάρα μου ἦταν στό παράθυρο καί τ' ἄκουσε καί ἦρθε καί μοῦ τό εἶπε! Καί τόντις, εἶχαμε μεγάλη γλωσσοφαγιά.

Τέλος πάντων, πῆρε μιά μέρα ψάρια καί πῆγε νά τά πουλήσει. Ἐνῶ τά πούλησε πῆγε στό σπίτι τῆς μητέρας μου νά δεῖ τί κάνει. Ἀγαποῦσε καί πολύ τήν μικρή μου ἀδελφή. Αὐτή μᾶς εἶχε στεφανώσει, μᾶς εἶχε βαπτίσει καί τόν Δημητράκη. Καί ἀπό κεῖ πού περνοῦσε νά πάει στό σπίτι τόν φώναξε ὁ Ἀντώνης μέσα στό ραφεῖο του καί τόν προτείνει νά πάρει τήν ἀδελφή μου. Ἐκεῖνος τό δέχτηκε γιατί τόν συμπαθοῦσε πολύ. Πῆγε λοιπό στή μητέρα μου καί τό εἶπε. Δέχτηκε ἡ μητέρα μου κι ἔτσι τελείωσε ἡ ἀρραβώνα, σύντομα καί ὁ γάμος. Ἐμεῖς ἀρχίσαμε νά ἐτοιμάζομε. Ὅταν πέρασε μιά ἐβδομάδα τούς κάλεσε ὁ Χαράλαμπος νά ῥθοῦνε στό χωριό νά τούς κάνομε τραπέζι. Τήν ἡμέρα πού τούς περίμενα σηκώθηκε πολύ πρωί. Εἶχε βέβαια κρέας καί ὅ,τι ἄλλο μπορούσε. Πῆγε λοιπόν μέσα στό μπαχτσέ πού εἶχαμε καί μάζεψε κουκιά, νά μήν πάω ἐγώ καί κουρασῶ. Ἐγώ ἀκόμη κοι-

μόμουνα μέ τό παιδί. Ἐπειτα, ἦρθε καί μέ λέγει: «Σήκω, κοπέλα μου, σοῦ τά ἔχω ὅλα ἔτοιμα, θά ἔρθει καί ἡ μητέρα καί θά σέ βοηθήσει, ἐγώ θά πάω στή θάλασσα καί σέ δύο ὥρες θά εἶμαι πίσω». Μᾶς φίλησε καί ἔφυγε. Πῆγε ἀπό τήν ἀκροθαλασσιά καί χτύπησε ψάρια καί κολυμπώντας τά μάζεψε καί ἦρθε σέ δύο ὥρες πίσω ὅλος χαρά. Κάθισε καί τά καθάρισε, τά τηγάνισε μόνος του. Δέν μέ ἄφηνε νά πλησιάσω τό τηγάνι, φοβόταν νά μήν κουραστώ καί ἀρρωστήσω, μιά τρεμούλα τόν βαστοῦσε μήν πάθω τίποτα. Τέλος φθάσαν οἱ ἀρραβωνιασμένοι. Βέβαια, ἐγώ μέσα στό σπίτι εἶχα διάφορες δουλειές. Μά ὁ Χαράλαμπος τά μάτια του δέν τά ἔπαιρνε ἀπό πάνω μου καί ὅλο ἔλεγε: «Κάθισε, Τασούλα μου, εἶναι ὅλα ἔτοιμα». Ὁ Ἀντώνης τόν πρόσεχε πού ἔκανε σάν τρελός ἐπάνω μου ἀπό τήν ἀγάπη, ἀλλά δέν θέλησε νά μᾶς τό πει, μόνο ἔλεγε: «σέ καλό νά εἶναι». Λοιπόν φάγαμε, διασκεδάσαμε καί τό ἀπόγευμα βγήκαν καί οἱ τρεῖς μπατζανάκηδες στό καφενεῖο. Ὁλος ὁ κόσμος ἔλεγε: «Τυχερές ἦταν, δίχως προῖκες καί πανδρεύτηκαν ὅλες μικρές καί πῆραν καί καλά παιδιά. Ἡ μάνα τους θά ξεκουραστεῖ κι αὐτή, τώρα πού θά παντρευτοῦν». Αὐτά ἔχουν στά χωριά, λέμε τί κάνει ὁ ἕνας καί τί κάνει ὁ ἄλλος. Τέλος πάντων, ὅταν βράδιασε ἔφυγαν στό χωριό τους, ἐνθουσιασμένοι ἡμαστέ ὅλοι. Τό πρωί —ἀκόμη κοιμούμαστε— ἀκοῦμε τήν πόρτα νά χτυπᾷ. Πετάχτηκε ὁ Χαράλαμπος νά δεῖ ποιός εἶναι. Βλέπει ἕνα παιδί ἀπό τή Μυτιλήνη, τοῦ λέει: «Χαράλαμπε, σᾶς ἔφερα ἕνα νέο πολύ δυσάρεστο, πέθανε ὁ πατέρας σου καί μέ πλήρωσαν νά ἔρθω νά σέ εἰδοποιήσω νά πᾶς γρήγορα». Ἐκεῖνος χλώμιασε χωρίς νά βγάλει ἀπάντηση. Ἐγώ ἄρχισα νά κλαίω. Ἐκεῖνος ψιθύρισε μόνος του: «Ἄχ, πατερούλη μου, μέ φίλησες καί μέ εἶπες πώς θά πεθάνεις, μά δέν τό πίστεψα, δέν φαινόσουν, πατέρα μου· ἂν τό ἔξερα, θά ἦμουνα στό πλευρό σου». Ντύθηκε καί ἔφυγε. Ἐγώ δέν

πῆγα γιατί εἶχα τό παιδί. Πῆγε ἐκεῖ, ἔγινε ἡ κηδεῖα, ἔπεσε ἀπάνω στόν πατέρα του καί ἔκλαιγε σάν παιδί. Δέν μποροῦσαν νά τόν πάρουν ἀπό πάνω του. Κάθισε δύο μέρες καί γύρισε ἔπειτα στό σπίτι. Ἦταν χάλια. Πολύ λυπήθηκε γιά τόν πατέρα του. Ὁ ἕνας, ὁ ἄλλος τόν ἔλεγαν: «Ὅλοι ἐκεῖ θά πᾶμε, γέρος ἦταν, ξεκουράστηκε, μήν κάνεις ἔτσι». Καί ἔτσι τό πῆρε ἀπόφαση.

Ὅταν πέρασαν εἴκοσι δύο μέρες μετά τόν θάνατο τοῦ πατέρα του, ἡ μητέρα μου καί ἡ ἀδελφή μου ἡ μεγάλη βάλανε πλύση γιά νά πλύνουν τοῦ γάμου τά ροῦχα. Ἦτανε Τετάρτη καί ὁ γάμος ἦτανε νά γίνει τήν Κυριακή, λοιπόν σηκώθηκα κι ἐγώ νά πάγω νά τίς βοηθήσω. Πῆρα καί λίγα ροῦχα νά τά πλύνω. Πῆρε καί ὁ Χαράλαμπος τήν κορούλα μας στήν ἀγκαλιά του καί κατεβήκαμε στό πηγάδι. Ἦταν ἐξοχή, πολύ ὁμορφα. Καθίσαμε ἐκεῖ. Πότε τραγουδοῦσαμε, πότε λέγαμε ἀστεῖα. Τό ἴδιο καί ὁ Χαράλαμπος. Εἶχε τήν κορούλα του στήν ἀγκαλιά του καί τήν τραγουδοῦσε καί πολλές φορές πείραζε τήν μητέρα μου καί τήν ἀδελφή μου. Τούς ἔλεγε: «Ἐγώ δέν θέλω νά πλύνει ἡ γυναικούλα μου, θέλω νά κάθεται κοντά μου, νά μοῦ κάνει παρέα. Νά ῥθει ἡ κουμπαρούλα μου νά πλύνει πού θά γίνει νύφη». Καί γελοῦσαμε. Ἄχ! τί εὐτυχία, τί χαρά νά τόν ἀκοῦς. Ἐπειτα μᾶς λέει: «Θά πάω νά σᾶς φέρω κουκιά νά φᾶμε μέ τίς ἐλιές καί μέ τό τυρί». Ἦταν ἡ ἐποχή, τά φρέσκα κουκιά, καί τά ἀγαποῦσα ἐγώ πολύ. Πῆγε καί μᾶς τά ἔφερε, μά ἐκεῖνος δέν κάθισε νά φάει, μόνο μᾶς εἶπε: «Ἐγώ θά πάω στό σπίτι νά πλαγιάσω λίγο γιατί πονεῖ τό κεφάλι μου καί ἔπειτα θά ῥθῶ πάλι». Καί ἐμεῖς τόν εἶπαμε: «Πήγαινε νά ἡσυχάσεις λίγο καί νά πάρεις καί μιά ἀσπιρίνη νά σέ περάσει». Ἐφυγε λοιπόν. Πέρασαν δύο-τρεις ὥρες, δέν φάνηκε. Ἐμεῖς σχεδόν τελειώναμε τό πλύσιμο, εἶχαμε ὅμως πολλή δουλειά ἀκόμη, ροῦχα νά μαζέψομε καί λοιπά. Ἐγώ τούς εἶπα: «Πρέπει νά φύγω στό σπίτι, γιατί ὁ Χα-

ράλαμπος δέν φάνηκε καί δέν μ' ἄρέσει, μήπως πονεῖ ἀκόμη τό κεφάλι του». Ἡ μητέρα μου καί ἡ ἀδελφή μου μέ ἓνα στόμα μέ εἶπαν: «Βέβαια πρέπει νά φύγεις, νά πᾶς νά δεῖς τόν ἄντρα σου καί νά κάνεις τό φαγητό σου μέ τήν ὥρα σου, πρίν σκοτεινιάσει». Πῆρα τό παιδί μου καί ἔφυγα. Πῆγα στό σπίτι καί εἶδα νά ἔχει κλειστά. Τότες φώναξα καί μέσ στόν ὕπνο του μέ ἄκουσε καί πετάχτηκε τρομαγμένος. Ἐνοίγει τό παράθυρο καί μέ ρωτᾷ, τρέμοντας ἡ φωνή του: «Τί ἔχεις, Τασούλα μου; τί ἔπαθες; φώναζες πολλή ὥρα; Ἄχ, σηκώνεις τό παιδί ἐσύ καί τό ἔφερες». Τοῦ λέγω: «Δέν ἔχω τίποτα, κοιμόσουν καί φώναξα νά μέ ἀνοίξεις. Καί τό παιδί γιατί νά μήν τό σηκώσω; Δέν ἤμουν καί τόσο μακριά». Ἐκεῖνος ἐπέμενε καί μέ ἔλεγε: «Ἐπρεπε νά τό ἀφήσεις νά πάγω νά τό πάρω ἐγώ». Δέν μπορῶ νά σᾶς πῶ τί ἀδυναμία εἶχε ἐπάνω μου. Εἶχε ἓνα φόβο, τόν κυρίευε, πώς κάτι θά πάθω. Τέλος τοῦ λέγω: «Ἄφησέ με, μωρό μου, νά σέ ρωτήσω, σέ πέρασε τό κεφάλι σου πού σέ πονοῦσε, ἐγώ ἀνέβηκα γιά σένα νωρίς». Τότε ἦρθε καί μέ φίλησε καί φίλησε καί τήν κόρη του καί μέ λέει: «Δέν μέ πέρασε ἀκόμα, μέ φαίνεται πώς εἶναι νευρικό. Μή στεναχωριέσαι, θά μέ περάσει». Ἐπειτα θγῆκε καί πῆγε νά δεῖ ἂν τέλειωσαν, νά τούς βοηθήσει νά ἀνεβάσουν τά ροῦχα. Τά ἀνέβασαν στό σπίτι καί τούς εἶπε: «Καληνύχτα, καί ἡ ὥρα ἡ καλή νά γίνει ὁ γάμος». Ἐπειτα ἦρθε στό σπίτι, συζητήσαμε λίγο καί ἔπειτα ἔβαλα τραπέζι νά φᾶμε. Ἐφαγε δύο μπουκιές καί σταμάτησε. Τοῦ λέγω: «Γιατί δέν τρῶς καί σταμάτησες γρήγορα;» Μοῦ λέει: «Δέν ἔχω ὄρεξη νά φάω, κοπέλα μου, ἐσύ νά φᾶς γιατί εἶσαι κουρασμένη». Ἐγώ στεναχωρέθηκα πολύ γιατί τόν εἶδα πολύ χλωμό, οὔτε νά φάγω ἤθελα οὔτε νά πιῶ. Σήκωσα τό τραπέζι καί ἐτοίμασα νά πλαγιάσομε. Κοιμηθήκαμε καλά. Τό πρωί τόν ρωτῶ: «Πῶς εἶσαι;» Μοῦ λέγει: «Δέν εἶμαι καλά καί θά μείνω πλαγιασμένος, νά μέ τρίψετε, νά πάρετε

βεντουζες, νά δοῦμε τί θά γίνει». Τοῦ λέγω: «Καλύτερα νά φέρομε γιατρό νά σέ δεῖ». Μοῦ λέει: «Μέ μιά μέρα πού ἀδιαθέτησα θά φέρομε γιατρό; Ἐπεράσει καί ἡ σημερινή μέρα, καί θά ἰδοῦμε αὔριο πῶς θά εἶμαι. Πάντως ἐσύ νά μή στεναχωριέσαι. Βλέπεις τό γείτονά μας πόσες μέρες εἶναι ἄρρωστος, καί δέν φέραν γιατρό. Ἐμεῖς γιατί νά διασποῦμε;» Τέλος, ἡ μέρα βράδιασε ὄχι καί πολύ δυσάρεστη καί ἐγώ ἔκανα ὅ,τι μπορούσα. Ἦλθαν οἱ δικοί μου, ἡ ἀδελφή μου, τόν πῆραν βεντουζες, τόν τρίψανε. Κάθισαν, συζήτησαν, εἶπαν διάφορα ἀστεῖα. Τόν ἔλεγαν: «Βάλε τά καλά σου, αὔριο νά εἶσαι καλά γιατί σέ δύο μέρες θά γίνει ὁ γάμος καί θά πᾶμε νά χορέψομε». Λέει ἐκεῖνος: «Βέβαια, μιά βδομάδα θά ἔχω τή μουσική στής κουμπαρούλας μου τό γάμο. Μόνο ὁ Θεός βοηθός, ἄς λυπηθεῖ τή γυναικούλα μου καί τήν Εὐστρατούλα μου, νά γίνω γρήγορα καλά». Ἐγώ ἤμουν κάτω, ἀλλά τό ἄκουσα καί μ' ἔπιασε μιά τρεμούλα, ἕνας φόβος καί γρήγορα ἀνέβηκα ἀπάνω καί τόν ρωτῶ: «Τί ἔχεις, Χαράλαμπέ μου, μήπως αἰσθάνεσαι τόν ἑαυτό σου βαριά; Ἐχ, σέ ἄκουσα καί δέν ἔφερα γιατρό καί τώρα εἶναι νύχτα καί δέν ἐπιτρέπεται νά βγοῦμε μακριά». Μοῦ λέγει: «Μήν κάνεις ἔτσι, ἐγώ δέν ἔχω τίποτα». Μέ μάλωναν καί οἱ ἄλλοι καί μέ εἶπαν: «Μέ μιά μέρα ὁ ἄνθρωπος ἤθελε νά φέρει γιατρό;»

Μᾶς εἶπανε καληνύχτα καί φύγανε. Ἐγώ τοῦ ἔδωκα γάλα νά πιεῖ μέ τό ζόρι, γιατί δέν εἶχε ὄρεξη καθόλου. Εἶχε καί λίγο πυρετό. Τοῦ λέγω: «Θά κοιμηθῶ στό ντιβάνι, γιά νά μή σέ στεναχωρήσω». Μοῦ λέγει: «Ἀδύνατο, ἂν κοιμηθεῖς μακριά μου, τότες θά μέ στενοχωρήσεις. Λοιπόν, ἔλα νά κοιμηθεῖς στή θέση σου». Τέλος, κοιμηθήκαμε. Στή μία ξύπνησα, σαστισμένη, μοῦ φάνηκε πῶς βρισκόμουν μέσα σέ ἕνα φούρνο. Ὁ Χαράλαμπος καιόταν ἀπό τόν πυρετό. Σηκώθηκα ἀμέσως καί τόν ρώτησα ἂν θέλει νά τοῦ βρέξω τό κεφάλι του. Μοῦ λέει: